

Екологія	Беркут	19	Вип. 1-2	2010	113 - 115
----------	--------	----	----------	------	-----------

ГНІЗДУВАННЯ СТЕПОВОГО КАНЮКА В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

А.І. Статива, М.П. Книш

Breeding of the Long-legged Buzzard in Sumy region. - A.I. Stativa, N.P. Knysh. - Berkut. 19 (1-2). 2010. - Long-legged Buzzard is a rare but expanding species in Ukraine. In Sumy region (NE Ukraine) two nests were found for the first time in 2010 (Lypova Dolyna district, 50.33 N, 34.02 E and 50.36 N, 34.07 E). They were located in a forest belt among fields and in a grassland ravine. Both nests were built in crotches (maple and willow). Pairs raised two and one young. Buzzards hunted on fields and grassland slopes of ravines. In 53% cases birds looked for the prey on the ground, in 35% – in flight and in 12% – sitting in trees or on haycocks (n = 17). Pellets mainly consisted of wool and bones of rodents. *Microtus arvalis*, *Apodemus agrarius* and *Spalax microphthalmus* were identified. Many pellets had also remnants of reptiles (predominantly *Lacerta agilis*) and chitin of insects (mainly beetles). These finds move the northern border of breeding range of the Long-legged Buzzard in 85–90 km to the North. [Ukrainian].

Key words: Long-legged Buzzard, *Buteo rufinus*, distribution, nest, habitat, feeding, behaviour.

✉ A.I. Stativa, Gagarin str., 29, Pidstavky, Lypova Dolyna district, Sumy region, 42535, Ukraine; e-mail: astat70@mail.ru.

Степовий канюк (*Buteo rufinus*) – рідкісний вид, занесений до Червоної книги України (Стригунов, 2009). З початку 1990-х рр. він суттєво наростив свою чисельність і розширив ареал. Його гніздування тепер реєструється в більшості степових і лісо-степових областей (Гринченко и др., 2000; Ветров и др., 2003; Стригунов и др., 2003; Стригунов та ін., 2008), і навіть на Поліссі (Домашевский и др., 2005). Відомості про степового канюка в Лівобережному Лісо-степу до останнього часу обмежувалися окремими повідомленнями про зустрічі птахів на території Полтавської області: у вересні 1964 р. в Карлівському районі здобуто залітного птаха (Гавриленко, 1967), а в 1990-і рр. цей канюк декілька разів спостерігався у гніздовий період у долині нижньої течії Сули (Гаврись, Клестов, 1996; Грищенко та ін., 1996). Єдине повідомлення про зустріч виду в Сумській області стосується пролітної особини, відміченої 15.04.2006 р. в Буринському районі (Книш та ін., 2006).

У 2010 р. нами вперше задокументовано 2 випадки гніздування степового канюка на території Сумщини – в басейні р. Грунь (правобережний приток р. Псел). Перше гніздо було знайдено 22.05 під час обстеження польових лісосмуг між селами

Підставки і Колядинець Липоводолинського району за 3 км на північний захід від с. Підставки (50.33 N, 34.02 E). Збудоване воно в густій лісосмузі на засохлому клені польовому на висоті 7,5 м у верхніх розгалуженнях гілок. В якості основи для гнізда птахи використали сухий кущик деревного напівпаразита – омели білої. 29.05 вміст гнізда був відзнятий за допомогою закріпленого на довгій жердині фотоапарата. У гнізді перебувало троє пухових пташенят: найменше – приблизно 2–3-денне, двоє ж помітно більші, приблизно одного віку. Тут же лежала здобич канюків – нориця звичайна (*Microtus arvalis*). Відносно невелике гніздо (діаметр 55 см, висота 28 см) збудоване з гілок верби діаметром до 2,5 см, тонких гілочок клена польового і берези бородавчастої, шматків стебел кукурудзи та вирваної з коренями стерні хлібних злаків. Присутній також шматок тонкої конопляної мотузки. Лоток гнізда вистелений зеленими гілочками осики.

Гніздовий біотоп – рівнинний агроландшафт, типовий для регіону досліджень. На момент знахідки гнізда поле з одного боку лісосмуги було засіяне соняшником, з іншого – залишалось необробленим (минулорічна стерня), а до кінця першої декади червня було засіяне кукурудзою. На

відстані 300–500 м знаходяться невеликі за площею відкриті схили балки з розрідженим травостоєм.

Подальші цілеспрямовані пошуки дали ще один результат: 28.06 за 5 км східніше с. Колядинець (50.36 N, 34.07 E) на дні остепненої балки знайдено друге гніздо цього виду (приблизно за 8 км від попереднього). Збудоване воно в потрійному розгалуженні (одна з гілок обламана) стовбура верби ламкої на висоті 9,5 м. У гнізді перебувало одне повністю оперене пташеня, яке пізніше благополучно залишило гніздо (5.07 неподалік гнізда спостерігався молодий птах). Просторі схили балки переважно вкриті зрідженою низькою трав'янистою рослинністю, її дно на початку літа частково викошується місцевим населенням, а пізніше тут випасається худоба.

До 5.07.2010 р. обидва гнізда були залишені пташенятами, причому в першій парі вижили лише двоє старших. Таким чином, продуктивність розмноження канюка степового за цими двома випадками складає 1,5 пташенят на пару.

Дорослі канюки на відвідування гніздової ділянки реагували по-різному. Птахи першої пари дуже турбувалися. Самка, виконуючи пікірування, часом пролітала на висоті 10–15 м над спостерігачем, голос подавала зрідка; самець поводився галасливо, але тримався на висоті 40–60 м, теж виконуючи короткі пікірування в бік спостерігача. Поступово заспокоюючись, птахи супроводжували людину на відстань до 200–250 м від гнізда. Друга пара канюків у подібній ситуації поводитися обережно, птахи мовчки літали за 300–350 м осторонь, на висоті 200–250 м, лише при безпосередньому наближенні спостерігача до гніздового дерева кружляли над ним на висоті 60–80 м, зрідка подаючи голос. Про неоднакову реакцію на турбування в різних пар степового канюка відомо також з літератури (Ветров, 2002).

Для полювання канюками використовувалися трав'янисті схили балок і навколишні поля зі стернею: необроблене

минулорічне – у першій парі, та на місці скошених на сіно багаторічних трав – у другій. Розташовані вони як поряд із гніздом, так і на відстані близько 2 км. Полювали птахи переважно «пішки» – 9 (53%) спостережень, або ж облітаючи мисливську ділянку на висоті від 15–20 до 150–200 м і періодично «зависаючи» на місці – 6 (35%), рідше з присади (дерево, копиця сіна) – 2 (12%) випадки.

Про живлення канюків ми робили висновки на підставі аналізу зібраних під гніздами близько 20 цілих і деформованих погадок. Склалися вони переважно з шерсті та окремих кісток гризунів – до виду визначені нориця звичайна, миша польова (*Apodemus agrarius*) і сліпак звичайний (*Spalax microphthalmus*). В одній з погадок знаходилося пір'я одуда (*Upupa epops*). Практично завжди траплялися фрагменти шкірного покриву плазунів – переважно ящірки прудкої (*Lacerta agilis*) (в одній з погадок знайдена її лапка), досить багато дрібного хітину комах, в основному жуків. Присутня також значна кількість дуже подрібнених рослинних матеріалів зі шлунків спожитих гризунів. Крупніші рослинні фрагменти були проковтнуті, мабуть, випадково, разом зі здобиччю, вони утворюють у погадках своєрідну «арматуру».

Серед решток здобичі, зібраних у гніздах і під ними – сліпак звичайний, нориця звичайна, фрагменти кістяка (задня лапа тощо) молодого зайця (*Lepus europaeus*), дистальна частина крила крижня (*Anas platyrhynchos*), пір'я одуда. Щодо крижня зауважимо, що це був, імовірно, підранок.

Прильоту і відльоту степового канюка ми не спостерігали. У післягніздовий період 22.08.2010 р. поблизу с. Підставки відмічена група (можливо, сімейна) з 4 особин.

Всього в літній сезон 2010 р. в пошуках канюків ми детально обстежили близько 300 км² території басейну р. Грунь, що охоплює східну частину Липоводолинського і західну частину Лебединського районів Сумської області, а також північну частину

Гадяцького району Полтавської області. Крім згаданих двох гнізд на обстеженій території 3.07 був відмічений полюючий дорослий птах (поблизу балки Куличиха, що за 2 км північніше від с. Великі Будища Гадяцького району – 50.29 N, 34.09 E). Характер його перебування залишився нез'ясованим, але зауважимо, що тутешні біотопи цілком придатні для гніздування виду. Таким чином, на основі сукупних даних, густина населення степового канюка в межах регіону досліджень становить 0,7–1 пар/100 км².

Наші знахідки просують північно-східну межу ареалу канюка степового в Україні приблизно на 85–90 км (міряючи від с. Мгар Лубенського району Полтавської області, де вид спостерігався у гніздовий період 1996 р. – Грищенко та ін., 1996), що свідчить про подальше його розселення в північному напрямку. Проходить воно «широким фронтом» – у Харківській (Надточий, 2008), Белгородській і Курській областях (Власов и др., 2008, Сапелъников и др., 2008), а тому цілком можливі нові знахідки в широкій смузі Лівобережного Лісостепу України.

ЛІТЕРАТУРА

- Ветров В.В. (2002): О гнездовании курганника в Харьковской области. - Беркут. 11 (2): 165-167.
- Ветров В.В., Милобог Ю.В., Стригунов В.И. (2003): О гнездовании курганника на юге Одесской области. - Беркут. 12 (1-2): 159-160.
- Власов А.А., Миронов В.И., Власова О.П., Власов Е.А. (2008): Новые и редкие птицы Курской области. - Проблемы ведения Красной книги. Мат-лы регион. совещ. Липецк. 15-19.
- Гавриленко Н.И. (1967): Находки некоторых птиц на Украине. - Орнитология. М.: МГУ. 8: 340-341.
- Гавриль Г.Г., Клестов Н.Л. (1996): Дополнительные сведения о распространении краснокнижных видов птиц на Левобережье Украины. - Мат-ли конфер. 7–9 квітня 1995 р. м. Ніжин. Київ. 74-79.
- Гринченко А.Б., Кинда В.В., Пилога В.И., Прокопенко С.П. (2000): Современный статус курганника в Украине. - Бранта. (3): 13-26.
- Грищенко В.М., Гаврилюк М.Н., Яблоновська-Грищенко Є.Д. (1996): До орнітофауни нижньої Сули. - Беркут. 5 (1): 24-25.
- Домашевский С.В., Письменный К.А., Костюшин В.А. (2005): О гнездовании курганника в Украинском Полесье. - Беркут. 14 (1): 138-139.
- Книш М.П., Бугайов І.А., Малишок В.М. (2006): Нові дані про деяких рідкісних, маловивчених і залітних птахів Сумської області. - Екологія і раціональне природокористування. Суми. 150-162.
- Надточий А.С. (2008): Новые встречи курганника (*Buteo rufinus* (Cretzschm.)) в Харьковской области. - Новітні дослідження соколоподібних та сов. Мат-ли III Міжнар. наук. конфер. «Хижі птахи України», м. Кривий Ріг, 24–25 жовтня 2008 р. Кривий Ріг. 279-280.
- Сапелъников С.Ф., Власов А.А., Шаповалов А.С. (2008): Гнездование курганника на особо охраняемых природных территориях Курской и Белгородской областей. - Проблемы ведения Красной книги. Мат-лы регион. совещ. Липецк. 99-102.
- Стригунов В.И. (2009): Канюк степовий. - Червона книга України. Тваринний світ. К.: Глобалконсалтинг. 424.
- Стригунов В.И., Ветров В.В., Милобог Ю.В. (2008): Поширення канюка степового, *Buteo rufinus* (Cretzschm.), в Україні. - Знахідки тварин Червоної книги України. Київ. 367-372.
- Стригунов В.И., Милобог Ю.В., Ветров В.В. (2003): К вопросу о распространении и численности курганника (*Buteo rufinus*) в Украине. - Бранта. 6: 59-66.

А.І. Статива,
вул. Гагаріна, 29, с. Підставки,
Липоводолинський р-н,
Сумська обл., 42535,
Україна (Ukraine).

4–6.02.2012 г. в г. Кисловодске будет проходить IX Международная конференция «Кулики в изменяющейся среде Северной Евразии».

Основные темы конференции:

- кулики в меняющихся условиях среды и их адаптации;
- закономерности миграций куликов;
- новости в фауне и населении куликов, динамика ареалов и численности;
- экология слабо изученных видов куликов;
- редкие виды куликов, причины их редкости и вопросы охраны.

К началу работы конференции предполагается издать сборник трудов.

Адрес для контактов:

l-malovichko@yandex.ru

(Маловичко Любовь Васильевна).